

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran /June 2018, c. 4, s.1: 401-404

Kitap Tanıtımı / Book Presentation

Josef Van Ess, Theology and Society in the Second and Third Centuries of the Hijra. A History of Religious Thought in Early Islam, Leiden/Boston: Brill, 2017

Ömer YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam
Hukuku Anabilim Dalı
Assistant Professor, Namık Kemal University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law
Tekirdağ / TURKEY
omeryilmaz@nku.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9576-1344

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Presentation

Geliş Tarihi / Date Received: 08 Mayıs / May 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Haziran / June 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Yılmaz, Ömer. "Josef Van Ess, Theology and Society in the Second and Third Centuries of the Hijra A History of Religious Thought in Early Islam, Leiden/Boston: Brill, 2017". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 4, sy. 1 (30 Haziran 2018): 401-404.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Eser, kelâm ilmindeki araştırmalarıyla tanınan Alman araştırmacı Josef van Ess'in altı ciltlik çalışmasının ilk cildinin İngilizce tercümesidir. John O'Kane tarafından Almanca'dan İngilizce'ye tercüme edilen çalışmanın oijinali "Theologie und Gesellschaft im 2. Und 3. Jahrhundert Hidschra. Eine Geschichte des religiösen Denkens im frühen Islam" adını taşımaktadır. Tercümenin Josef van Ess'in kontrolünden geçmiş olması, güvenilirliğini artırmaktadır.

Çalışmanın merkezi ilgisini kelâmî meseleler oluştursa da bunlarla yoğun bir ilişki içerisinde bulunan fıkıh, hadis ve tarih kapsamına giren konular da incelenmiştir. Ayrıca biyografisi ele alınan kelâmî şahsiyetler, diğer İslâmî ilimler için de büyük bir öneme haizdir. Bunun en önemli örneğini Ebû Hanife (ö. 150/767) teşkil etmektedir.

Altı ciltlik çalışma birlikte mütalaa edildiğinde hicrî ikinci ve üçüncü yüzyıllarda kelâmî tartışmaların gelişimine ilişkin önemli bir kaynak durumundadır. Kelâmî tartışmalara bölgesel gelişmeler ve tarih açasından yaklaşılması, okuyucuya tarihi ve coğrafi bir arka plan sunması açasından önemlidir. Ancak bu, kimi tartışmaların vahiyden bağımsız bir şekilde ele alınması gibi olumsuz bir sonucu da beraberinde getirmektedir. Meselâ Emeviler döneminde takvâya yapılan vurguyu yazar, dönemsel olarak değerlendirir (s. 18-20). Ancak kelime Kur'an-ı Kerim'de 285 yerde doğrudan zikredilir. Bunun dışında da emirleri yerine getirip haramlardan sakınma, hem Kur'an-ı Kerim'de hem de peygamberimizin sünnetinde sıklıkla vurgulanan bir husustur. Bu durumda kavramın, Emeviler dönemindeki yaygınlığını belirli bir zaman dilimine has bir durum olarak görmek isabetli gözükmemektedir.

Yazara göre Emeviler; dini, insanları yönetime bağlayan bir araç olarak görmüşlerdir ve bu çerçevede İslam birliği ve kimliğini üzerinde çok durmuşlardır. Arapçanın yönetim dili olarak belirlenmesi, yerli bir para biriminin ihdas edilmesi söz konusu yaklaşımın en önemli örnekleridir. Ancak bununla bağlantılı olarak yazar, Emevilerin huristiyanlara baskı uyguladığını ifade eder. Buna örnek olarak da haçın yasaklanması, domuzların öldürülmesi, kiliselere Hz. İsa ile ilgili ayetlerin yazılmasını kaydeder. Dikkat edildiğinde verilen örneklerin huristiyanlara yönelik

kısıtlamalarla sınırlı olduğu görülür. Çünkü ona göre Yahudiler kendilerini gızledikleri için bu tür baskılara maruz kalmamışlardır (s. 11-14). Bununla birlikte şair Ahtal'ın (ö. 92/710-11) Halife Abdülmelik'in (ö. 86/705) meclisinde hıristiyan kimliğiyle bulunduğunu belirten yazarın bu ifadesi, hıristiyanların baskıya maruz kaldıkları yönündeki yaklaşımıyla birlikte ele alındığında çelişki olarak değerlendirilebilir.

Emevilerin dinin yönetimini de üstlendiğini ifade eden yazar, bu çerçevede Gaylân Dımaşkî (ö. 120/738 civarı), Ca'd bin Dirhem (ö. 124/742 [?]), Cehm bin Safvân (ö. 128/745-46), ve Hasan Basrî (ö. 110/728) gibi kimselerin devlet hizmetinde görevli olduklarını vurgular (s. 47). Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken husus, -Hasan Basrî hariç tutulursa- itikadi konularda şaz görüşleriyle öne çıkan bu alimlerin söz konusu görüşlerinde Emevi devletinin etkisidir. Adı geçen alimlerden çoğunun Emeviler döneminde itikadi görüşlerinden dolayı idam edildiği dikkate alındığında Mu'tezilî görüşlerin teşekkülü ile Emevi devletinin dinin yönetimini de üstlenmesi arasında doğrudan bir bağlantı kurmanın zorluğu anlaşılır.

Mu'tezilenin ortaya çıkışının tespitinin güçlüğüne işaret eden yazar, yine de bu çerçevede öne çıkan isimlerle ilgili önemli bilgiler verir. Ma'bed el-Cühenî (ö. 83/702 [?]), Gaylân Dımaşkî, Mekhûl (ö. 112/730) bu çerçevede öne çıkan kimselerdir. Bunların dışında da yazar, III. Yezid (ö. 105/724) dönemi Mu'tezilesine ilişkin geniş bir listeye yer verir (s. 102-141). Bu çerçevede tarihi kaynaklardan titiz bir inceleme ile faydalanan yazarın yaptığı kimi çıkarımların gözden geçirilmesi gereklidir. Mesela Yezid b. Yezid b. Câbir el-Ezdî'nin (ö. 133/751) hayatını incelerken kardeşi Abdurrahman'ın ona mirasçı olduğu bilgisini verir. Buradan yola çıkarak da Yezid b. Yezid b. Câbir el-Ezdî'nin hiç evlenmediği ve çocuğunun olmadığı sonucuna ulaşır (s. 112). Konuya miras hukuku açısından yaklaştığımızda bu çıkarımın isabetli olmadığı açıktır. Zira erkek kardeş, vefat edenin akrabaları arasında "binefsihî asabe" adı verilen grup içerisinde yer alır. Bir kimsenin evlenmesi, erkek kardeşini mirasçılıktan düşürmez. Aynı şekilde vefat edenin kız çocuğunun olması da erkek kardeşini mirasçılıktan düşürmez.

Mürciî düşüncenin ortaya çıkış süreci ile ilgili kesin bir tarih verebilmek, yazara göre eldeki veriler göz önünde bulundurulduğunda pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte 683 yılı, bu konuda önemli bir tarihtir. Emevi Halifesi I. Yezid (ö. 64/683) bu tarihte Mekke'yi muhasara ettiğinde onun ordularına karşı Mekke'yi savunan Hâricîler ve Şîa arasında Mürciîler de vardır. Hz. Osman'ın (ö. 35/656) katlinden sonra birbirine zarar veren iki grup arasında tarafsızlığını koruyanlara "Mürcie" denilmekteydi. Mürcie'nin Kûfe'deki ilk temsilcileri hakkında da bilgi veren yazar, Kûfe'deki Mürciîleri "politik bir grup" olarak niteler (s. 173-189).

Araştırma her ne kadar birincil literatürün dikkatli bir incelemesine dayansa da yazarın kaynak göstermede izlediği metot, yararlanılan kaynakların takibini zorlaştırmaktadır. Yazar, ileri sürdüğü pek çok önemli görüşte doğrudan kaynağın bilgisini vermek yerine altı ciltlik geniş kapsamlı çalışmasının bir başka noktasına atıfta bulunmaktadır. Kitabı okuyanların bu süreç içerisinde diğer beş cildi de yanında bulundurmalarının her zaman mümkün olmadığı düşünülduğünde referansların takibindeki zorluk anlaşılır olmaktadır.